

КАКВО Е НАСИЛИЕ И КАК СЕ СТИГА ДО НЕГО

Всяко действие или поведение, насочено срещу другия човек или собствената личност, което предизвиква физическо, психическо и емоционално страдание, може да се нарече насилие

По своята социална същност насилието е антихуманен акт. То е вид престъпление и нарушава достойнството и интересите на личността.

Насилието е един от възможните резултати на агресивното поведение. Също като него, то има много разновидности и форми на проява. Насилието се проявява по различен начин, в зависимост от това кои са неговите извършители, кои са жертвите и какви са отношенията между тях.

За справянето с насилието е необходимо познаване на закономерните му характеристики.

ФАКТИ ЗА НАСИЛИЕТО КАТО ПРОБЛЕМ НА БЪЛГАРИТЕ

Навсякъде по света има хора, които упражняват насилие спрямо другите.

Със задълбочаването на социално - икономическата криза в обществото ръстът на домашното насилие се покачва. В този контекст безработицата и липсата на финансова сигурност могат да бъдат посочени като основни фактори, провокиращи насилието във всичките му форми. Наблюденията върху живота, както и данни от проведени проучвания, показват, че у нас доминиращо по размери и жестокост е домашното насилие.

Според други изследвания, Балканите са място, където насилието е част от растежа на децата, т. е. възпитателна мярка.

Насилието в семейството се провокира по -рядко от това, че детето е нарушило родителска забрана, и по — често от това, че в семейството има някакъв проблем. Посочените факти подкрепят тезата, че у нас насилието служи за преодоляване на семейни проблеми и е израз на принципа "По - силният винаги има право".

СЪВРЕМЕННИ ФАКТОРИ НА СРЕДАТА, КОИТО ЗАСИЛВАТ ТЕНДЕНЦИЯТА ЗА УПРАЖНЯВАНЕ НА НАСИЛИЕ В НАШАТА СТРАНА

- *Социално - икономическата криза и нейните последици* - фактор, който застрашава физическото оцеляване на отделни лица или семейства и предизвиква духовно обезверяване;
- *Средствата за масова информация* - фактор, който застрашава изграждането на ценностната система у подрастващите и в известен смисъл провокира използването на насилието като механизъм за решаване на конфликти;
- *Глобализацията* - фактор, който застрашава себerealизацията на личността. В глобалното общество човек осъзнава несъвършенството си и по - често изпада в депресия.
- *Отчуждението* - фактор, който застрашава сплотеността на общността като група и провокира недоверие и несигурност;
- *Социалната девалвация* - фактор, който застрашава съхраняването на духовната идентичност. Липсата на ценности и ценностна ориентация се отразява предимно регресивно на човешкия род.

ПО КАКВО НАСИЛНИКЪТ СЕ РАЗЛИЧАВА ОТ ДРУГИТЕ ХОРА?

За съжаление липсват ясни признаци. Насилници има сред всички общности. Те не са представители на определена социална група и не могат да бъдат разграничени по вероизповедание, възраст, политически пристрастия.

Насилникът може да бъде:

- богат или беден;
- млад или стар;
- семеен или несемеен;
- ниско или високообразован;
- от пълноценно или непълноценно семейство;

Могат да се идентифицират някои характеристики на личността на насилника, които определят, че при конкретни ситуации той може да прояви насилническо поведение.

Психически характеристики, доминиращи в личностния профил на човека с насилническо поведение:

- *Лица с ниска самооценка, компенсирани в идеализиране на физическото превъзходство като средство за подчиняване на хората, с които общува;*
- *Лица с емоционална неустойчивост, водеща до липса на самообладание в екстремни ситуации;*
- *Лица с краен егоцентризъм при удовлетворяване на собствените потребности;*
- *Лица със засилена агресивност и жестокост и с дефицити в способите за приемане и прошка;*
- *Лица, смятащи се за недосегаеми - отмъстителни и изпълнени с омраза към всеки, който се изпречи на пътя им;*
- *Лица с примитивно съзнание за жената и нейната роля в семейството и социалния живот;*
- *Лица с алкохолна и друга зависимост от вещества.*

РИСКОВИ КАТЕГОРИИ ГРАЖДАНИ

Чрез описание на различните категории жертви могат да бъдат идентифицирани рисковите групи със специфични възрастови или социални особености.

Познаването на особеностите в поведението на различните видове жертви ще помогне на полицейските служители да оптимизират и индивидуализират подхода си при всеки отделен случай.

Жертвите могат да бъдат категоризирани като първични и вторични. По този начин се получава представа за степента на засегнатост на потърпевшия във физически или психологичен аспект.

Първична жертва е всеки индивид, който страда от физическо увреждане или емоционална травма в резултат на престъпно посегателство или бедствие.

Вторична жертва може да бъде свидетел или човек, свързан по някакъв начин с първичната жертва на престъпление.

При първичните жертви реакциите са по - интензивни и травматата се преживява по-дълбоко.

Жертвите преживяват различни по интензивност психически и физически травми. Това зависи от степента на “участие” в криминалния акт.

За добра превантивна работа, както и за правилно оценяване жертвата на насилието, е необходимо в полицейската практика да се познават *рисковите групи и принадлежащите към тях субекти:*

Високорискови жертви:

- хора с девиантно или криминално поведение;
- хора, принадлежащи към деструктивна семейна и /или социална среда;
- хора с отклонения в психичното и интелектуално развитие.

Умеренорискови жертви:

- хора, произхождащи от непълноценни семейства;
- хора с ексцентрични навици;
- деца без родителски контрол.

Нискорискови жертви:

- хора с нормална жизнена, професионална и социална среда.

ВЪЗРАСТТА КАТО ФАКТОР

Деца

Децата са особено уязвима категория поради неспособността да оказват физическа съпротива. Липсата на социален и жизнен опит ги лишава от възможността да оценяват актовете на насилие като такива.

Такива примери се наблюдават, когато:

- насилникът е близък роднина;
- насилието е ежедневие в семейството;
- с внушено чувство за вина;
- правят се съобщения за въображаемо насилие, което реално не е извършено.

Във връзка с това е необходимо детските показания да бъдат консултирани с психолог.

Пубертетната възраст е рисков период, в който могат да бъдат създадени предпоставки за лекомислено и /или крайно поведение. Повишава се рискът от извършване на противообществени прояви и престъпления.

Хора над 65 години

Понякога поведението на тази рискова група хора се характеризира, освен с болезненото оттегляне от социалната активност, и с биологична деградация и психични промени. Те могат да се изразят в проблеми с паметта и мисленето, по-ниска способност за контрол на емоционалните състояния, обостряне на конфликтността и др.

ОТКЛОНЕНИЯ В ПСИХИЧНОТО И ИНТЕЛЕКТУАЛНОТО РАЗВИТИЕ КАТО РИСКОВ ФАКТОР

Психични болести

При почти всички психични болести има промени в съзнанието и поведението на болните, които в различна степен повишават риска от насилие. Неспособността на тази категория хора да оценява адекватно определени ситуации ги превръща в потенциални обекти и жертви на насилие. Поради специфичното си болестно състояние те трудно се справят с травмата. Проблеми могат да възникнат и около достоверността на показанията им.

Умствена изостаналост

Проблемите на тази категория хора са сходни с проблемите на психично болните. Често те не разбират смисъла на извършените спрямо тях действия и по тази причина трудно или въобще не ги оценяват като престъпни. Интелектуалният им дефицит и особеностите на възпроизвеждане на информацията често пораждаат съмнения за достоверността на деянието.

СЪСТОЯНИЯ И ТИПИЧНИ РЕАКЦИИ НА ЖЕРТВАТА

За да прояви адекватно отношение и за да изпълни компетентно професионалните си задължения полицейският служител трябва да притежава необходимите познания за състоянието и реакциите на жертвите на насилие и да прояви разбиране към тях.

При оценка на състоянието на жертвата трябва да се обърне внимание на интензивността на преживяване на психичната травма. Когато жертвата е в състояние на травматичен или посттравматичен стрес, е възможно да се наблюдава поведение,

което на пръв поглед да изглежда алогично и притеснително за полицейския служител. Тези реакции са нормални реакции на ненормално събитие в човешкия живот.

Остротата на симптоматиката зависи от фактори като:

- възраст;
- физическа и психическа кондиция на пострадалия;
- наличие на предишен опит с подобни ситуации;
- адекватен отговор на полицейския служител;
- подкрепа от семейството, професионалната и социалната общност.

Остра стресова реакция

Възниква непосредствено в момента на стресогенното събитие и е свързана с:

- първоначално състояние на вцепененост;
- стесняване на вниманието и дезориентация;
- отдръпване от стресогенната ситуация;
- депресия;
- прекомерна тревожност, самоизолация;
- възбуда, гняв, хиперактивност.

Може да се наблюдава частична или пълна амнезия за времето на травматичното събитие. В подобни случаи е препоръчително жертвата да бъде изведена бързо от стресогенната ситуация. Обикновено симптомите отзвучават бързо и с жертвата може да се работи безболезнено за нея. Ако това не стане, симптомите започват да отзвучават спонтанно след 24 - 48 часа до 3 дни.

Посттравматично стресово разстройство

Възниква в случаите, когато травматичната реакция не е добре овладяна и жертвата не може да се справи с травмата. Става дума за закъснял отговор на стресогенното събитие.

Симптомите на посттравматичното стресово разстройство са:

- епизоди на повтарящо се изживяване на травмата като внезапно спомняне на отделни фрагменти от ситуацията;
- преживявания под формата на сънища, кошмари;
- продължаващо чувство на “вцепененост” и емоционална притъпеност;

- проява на враждебност към другите;
- загуба на настроение, апетит, нарушения в съня;
- избягване на действия и сигнали, напомнящи травматичната ситуация.

Реакции у жертвата на престъплението, различни от травматичния и посттравматичния стрес

- Чувство за вина и самообвинения. Тази симптоматика е разпространена при сексуални престъпления и домашно насилие. Често това чувство се внушава от насилника, с цел осигуряване на “мълчание” от страна на жертвата.
- Чувство за безпомощност и страх. Генерирането на страх и тревожност, като ефекти на насилието, може да доведе до негативни промени в социалното поведение на жертвата и така чувството ѝ за защитеност да бъде уязвено.
- Парадоксални реакции като смях или обезценяване на случилото се.
- Неконтролируем гняв и агресия и пренасочване на гневните реакции към неутрални субекти, предимно към представителите на закона. Това е често срещана реакция и тя е парадоксална при домашно насилие. Подобно поведение обаче не е израз на лично отношение към служителя на реда и закона. Жертвата изпитва необходимост от незабавно разтоварване, а гневът е интензивно емоционално състояние. Обект на този гняв е насилникът, но не винаги взаимоотношенията жертва - извършител позволяват адекватно освобождаване на емоцията и в този случай гневът се пренасочва към по-достъпен обект.

КАКВО ПРЕЖИВЯВА ЖЕРТВАТА НА НАСИЛИЕ

Системното и инцидентното преживяване на насилието води до промяна на личността. Преживяването на насилие се отразява върху качеството на справяне със задачите от ежедневието. То предизвиква отрицателни психични състояния, които нарушават изградения динамичен стереотип. Преживяването на насилие се приема като събитие, което предизвиква криза на съществуването. Последниците от преживяването на насилие могат да бъдат описани като посттравматично стресово разстройство. То

може да бъде открито в поведението на жертвата и в здравословното му състояние.

Малтретираният, унизяваният, нараняваният, изнасилваният човек живее в страх. Страхът променя самочувствието на жертвата. *Страхът провокира:*

- ниско самочувствие и обезценяване на живота;
- усещане на омраза към себе си;
- съобразяване с изискванията на насилника;
- отказ от собствено мнение;
- компромис със собствените принципи и потребности;
- чувство за вина и безпомощност;
- злоупотреба с различни вещества;
- хронично безпокойство;
- членство в различни групировки.

Жертвата изпитва неудовлетвореност от междуличностното взаимодействие и жизнената перспектива губи смисъл. Животът “без компас” е предпоставка за самоизолация, агресия или автоагресия.

ПСИХОЛОГИЧНИ ПРИЗНАЦИ ЗА РАЗПОЗНАВАНЕ НА ЖЕРТВИТЕ, СПОРЕД ВИДА НА ПРЕЖИВЯНОТО

Симптоми на жертвата на физическо насилие

Деца - затвореност /апатия/, агресивно поведение, сподавен плач, емоционална зависимост, избягване на зрителен контакт, безразборна привързаност.

Юноши - затвореност /апатия/, агресивно и саморазрушително поведение, самонараняване, проблеми в училище, страх от провал, злоупотреба с различни субстанции, бягство от къщи.

Младежи - затвореност /апатия/, агресивно и антисоциално поведение, неразбирателство с младежи на същата възраст и търсещи вниманието на възрастните, бягства от къщи и употреба на алкохол, наркотици и др., проблеми в училище.

Възрастни - неспособност за поддържане на продължителни и удовлетворяващи отношения, лошо самочувствие, прояви на страх, гняв и ситуации на насилие.

Симптоми на жертвата на сексуално насилие

Деца - сексуализирано поведение, ригидност, емоционална зависимост, пасивност, затвореност, превъзбуденост, затруднения при храненето.

Юноши - сексуализирано поведение, неспособност да се привърже към юноши на същата възраст, разсеяност, нарушения в храненето /булимия, анорексия, затлъстяване/, проблеми в училище.

Младежи - сексуализирано поведение и позъорство, разврат и проституция, неподчинение или сговорчивост, доведени до крайно изолиране, страх, самонараняване, симптоми за самоубийство, псевдо - зрялост, смущения в храненето, злоупотреби с алкохол и наркотици, бягство от къщи.

Възрастни - сексуални проблеми, недоверие, срам от тялото, неспособност за самоутвърждаване, чувства се жертва, злоупотреби с алкохол или наркотици, лошо самочувствие.

РЕАКЦИИ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ

Адекватната реакция на служителите може да бъде основна предпоставка за безболезненото за жертвата протичане на процедурите по разследването. По време на полицейската интервенция служителят може да преживее различни емоционални състояния и да наблюдава собствените си естествени реакции.

Първата стъпка в овладяването на собствената реакция от страна на полицейския служител е умението му да самооцени емоционалното си състояние и да избере подходящ модел на професионално поведение.

Какви могат да бъдат естествените реакции на полицаите при работа с жертви на престъпления?

Гняв - характерна емоция за ситуации, в които има явно престъпно поведение на жертвата, или в ситуации на особено жестоко поведение от страна на насилника;

Проекция - когато жертвата с някои свои характеристики напомня на служителю за близък човек;

Безпомощност и незнание - когато полицейският служител е неопитен, не е обучен и не познава модела за обгрижване и пренасочване на жертвата;

Обърканост - когато полицаят няма достатъчно професионален и социален опит и не познава реакциите и поведението на жертвите;

Безразличие, формалност, обезценяване на случилото се - понякога при свръхрутинирани служители с дългогодишен професионален опит.

ОПИСАНИТЕ РЕАКЦИИ И ПОВЕДЕНИЕ СА НАПЪЛНО ЕСТЕСТВЕНИ, НО ПО НИКАКЪВ НАЧИН НЕ ТРЯБВА ДА БЪДАТ ДЕМОНСТРИРАНИ ОТ ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ!

ЕДИНСТВЕНАТА ПРАВИЛНА РЕАКЦИЯ Е БЕЗУСЛОВНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА СЪЧУВСТВИЕ, РАЗБИРАНЕ И ПОДКРЕПА!

ЕТИЧНИ ПРИНЦИПИ ПРИ РАБОТА НА ПОЛИЦЕЙСКИЯ СЛУЖИТЕЛ С ЖЕРТВЕТЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

Полицейският служител спазва следните принципи в работата си с жертви на престъпления:

Уважение на индивида - всеки човек - жертва на престъпление има право на уважение;

Поверителност - запазване тайните на жертвата и събраните за интервенцията данни;

Откровеност - ясна представа за установените проблеми, обсъждания с жертвата на престъпление и реалистичен подход към действителността;

Осъзнаване на собствените ограничения - изисква професионалистът да използва съдействието на сътрудник, когато не може да намери сам решенията;

Договаряне на решенията с жертвата на престъплението и спазването им - изисква всяка от страните да разбере начините на действие, да окаже съдействие при вземането на решенията и да ги спазва;

Липса на дискриминация - уважение към културната, етническата, религиозната, социалната идентичност на жертвата на насилие.

ОСНОВНИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ПРЕПОРЪКИ И ПРИНЦИПИ НА ПОВЕДЕНИЕ НА ПОЛИЦЕЙСКИТЕ СЛУЖИТЕЛИ С ЖЕРТВИ НА НАСИЛИЕ

1. *Демонстрирайте* съчувстващо, подкрепящо и неоценъчно отношение.
2. *Съобразявайте се* и зачитайте достойнството, човешките права и индивидуалните особености на жертвата.
3. *Информирайте жертвата* на престъпление за нейните права и възможностите да използва специализирани услуги.
4. *Уверете жертвата*, че се намира в безопасност и е защитена от нови посегателства, насилие и страх.
5. *Уверете се лично*, че жертвата и близките ѝ са информирани за процедурите и резултатите от разследването, както и за последствията за извършителя.
6. *Вземете мерки* за минимизиране на риска от психическа и физическа травма или повторно травмиране на жертвата.
7. *При необходимост* пренасочете жертвата към други помагачи институции.

ПОСЛЕДОВАТЕЛНОСТ ОТ СЪПКИ ЗА РАБОТА С ЖЕРТВИ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЕ

Първа стъпка - осигуряване на подкрепяща среда за жертвите на престъпление.

Всяко престъпление срещу личността води до драматична промяна в състоянието на потърпевшия. След такова събитие може да се очаква заплахата за физическия, личностовия или социалния интегритет на индивида. Високият риск от неблагоприятно развитие след престъплението произтича и от смисъла на събитието за потърпевшия.

Всичко това носи риск за неблагоприятно развитие след престъплението или затруднения във възстановителните процеси за преодоляване на стреса.

Характерно за жертвата е състояние на емоционална тревожност. Тя се чувства объркана, с чувство за неефективност и живот пред провал. Мисловното блокиране в което се намира жертвата може да се изрази в невъзможност за концентрация и разпокъсаност на мислите. Друга характеристика за подобно

състояние са *поведенческите проблеми* /плач, агресия, отказ за съдействие/, както и *вегетативните нарушения* /сърцебиене, задух треперене/.

Поради внезапността на преживяното събитие, жертвите на престъплението са податливи на въздействие. Това изисква срещата на потърпевшия с представителя на МВР да бъде моделирана по начин, който да възвърне надеждата, че въпреки преживяното "животът има смисъл и може да продължи своя ход".

Другата задължителна част от модела на срещата е повишаването на доверието у жертвата. Тя трябва да почувства, че въпреки преживяното събитие се намира в безопасност и е защитена от ново посегателство.

Подходящи подкрепящи въздействия могат да бъдат:

1. Виждам, че сте много разстроен /а/, но Ви уверявам, че ще работим за разкриване на престъплението, както и за справедливото наказание на извършителите.
2. В момента може да Ви е трудно да отговаряте на въпросите ми, но аз съм готов да изслушам разказа Ви.
3. Готов съм да отговарям на въпросите Ви за моите правомощия.
4. Уверявам Ви, че Вие и близките Ви ще бъдете информирани за резултатите от разследването и последствията за извършителя.
5. Ако у Вас се появи недоверие към действията ни споделете мнението си, за да ограничим негативните Ви емоции.
6. Поверителността във взаимоотношенията ни е задължително условие. Важното е да ни се доверите.

Втора стъпка - *оценка на психичното състояние на жертвата на престъплението.*

В психичното състояние на жертвата винаги могат да се идентифицират симптоми, които затрудняват адекватното ѝ участие в срещата с полицейския служител.

Невъзможността на човек да се противопостави на случващото се води до психическа травма. Тя се провокира преди всичко от излагането на личността на събитие, което застрашава живота ѝ. В случая от изключително значение е начинът по който жертвата

преживява заплахата. В тази връзка са *класифицирани четири типа травматични събития:*

1. Еднократно събитие без опасност за живота - обир;
2. Еднократно събитие с висока степен на заплаха за живота - изнасилване, отвличане, нападение;
3. Многократно повтарящи се събития без опасност за живота - психически тормоз /подигравки, обиди/;
4. Многократно повтарящи се събития с преживяване на заплаха за живота - физически побой, изнудване, финансова зависимост, изолация.

Симптоми за тежко психическо състояние с възможност за сериозна дезадаптация.

- Симптоми от емоционално естество: гняв, страх, потиснатост, повишено напрежение, объркване, безпомощност, отклонения в себеоценката;
- Симптоми от телесно естество: виене на свят, прималяване, сърцебиене, гадене, изтръпване, изпотяване, треперене;
- Симптоми от поведенческо естество: агресивни изблици, самоизолация, апатия;
- Симптоми от мисловно естество: изкривявания - “виновен съм за случилото се”, невъзможност за анализиране на престъплението в хронологичен ред.

***Трета стъпка** - пренасочване на жертвата на престъпление към други форми на социална подкрепа с цел минимизиране на риска от психическа и физическа травма.*

Тази стъпка изисква взаимодействието между полицейския служител и жертвата на престъпление да е изградено върху 3 категории компетентности:

1. Закрила на жертвата на престъпление.
2. Посрещане на нуждите на жертвата на престъпление.
3. Поддържане на връзки между жертвите на престъпления и други институции за оказване на социална и др. подкрепа.

В този смисъл професионалните стратегии за повишаване на чувствителността на полицейските служители към проблемите на жертвите на престъпление изискват използването на целева стратегия със следните измерения:

- Предоставяне на информация за институциите, които предлагат социални услуги, свързани със социалното, здравното, психологическото и правно консултиране на жертви на насилие.
- Посредничество за подобряване на диалога между държавните и общинските звена чрез достъпна, конфиденциална и компетентна подкрепа на жертвите на насилие;
- Въвеждане на нови форми на взаимодействие между местните държавни институции и неправителствения сектор от една страна и полицейската институция от друга, като отговорни за оказването на подкрепа на жертвите на насилие;
- Утвърждаване на правото разрешаване на престъпленията при спазване на законната и нормативна уредба

Международни и български нормативни актове за ограничаване на насилието и осигуряващи застъпничество за жертвите на насилие:

1. Конвенция за правата на детето — приета от ОС на ООН на 20.11.1989 г., ратифицирана с Решение на ВНС от 11.04.1991 г./
2. Виенска декларация за справяне с проблемите на “домашното насилие” приета през 1993 г.
3. Декларация за премахване на насилието спрямо жените — приета през 1993 г.
4. Пекинска Платформа за действие по отношение на защита на жените жертви на насилие в дома и в обществената сфера — приета през 1995 г.
5. Програма за действие на Комисията за правата на човека към ООН за предотвратяване на трафика на хора и експлоатацията на проституцията на други лица — приета през 1996 г.
6. Конституция на Република България - 1991 г.
7. НК и НПК.
8. Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни — 1997 г.
9. Закон за лицата и семейството — 1994 г.
10. Семейен кодекс — 1992 г.
11. Закон за закрила на детето — 2000 г.
12. Закон на Министерството на вътрешните работи.